

Psihosocialni okvir postadolescence in razvoj identitete pri študentkah

The psychosocial frame of post-adolescence and the identity development in women students

Olga Poljšak Škraban

Povzetek

Olga Poljšak Škraban, mag. psihologije, Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, Ljubljana. *Avtorica predstavlja sodobnejše poglede na adolescenco in t.i. postadolescenco, kot formativno obdobje podaljšane mladosti, ki je značilno za sodobne družbe. Posebej se osredotoča na razvoj identitete pri mladostnicah znotraj teorije psihosocialnega razvoja (Erikson) in teorije identitetnih statusov (Marcia). V zaključku razmišlja o potrebnih novih poudarkih v vzgoji, predvsem pri mladostnikih.*

Ključne besede: postadolescenca, psihosocialni razvoj, razvoj identitete, razlike med spoloma, vzgoja

Abstract

This article discusses recent views on adolescence and post-adolescence as a formative periods of prolonged youth which is the most characteristic form of youth in modern societies. It especially focusses on the women identity development in the explanatory framework of the theories of psychosocial development by Erikson and the Identity Sta-

tus theory by Marcia. The implications of the discussed topics for upbringing male children are discussed at the end.

Key words: *postadolescence, psychosocial development, identity development, gender differences, upbringing*

1. Uvod

Namen članka je podati pregled sodobnih pogledov na adolescenco in na pojav t.i. postadolescence, znotraj katere razmišljam v okvirih teorije psihosocialnega razvoja (Erikson) in teorije identitetnih statusov (Marcia) o razvoju identitete pri dekletih. Iščem odgovore tako na vprašanja o potrebni vsebini raziskovanja razvoja identitete in o novih poudarkih v vzgoji - predvsem pri mladostnikih.

Zdi se, da pomeni za mladostnike spodbujanje razvoja androginsti tudi spodbujanje razvoja intimnosti, kot tudi boljše usklajevanje identitetnih vsebin in tehtanje posledic ravnanja v odnosu do pomembnih drugih. Menim, da omogoča zavedanje in poudarjanje pomena sodelovanja in vzgoje skrbi za druge, v času globalizacije, edino možno pot razvoja. V nasprotnem primeru obstaja nevarnost skrajne individualizacije in s tem tudi odtujenosti.

2. Psihosocialni okvir postadolescence

Pojmovanja adolescence kot prehodnega obdobja med otroštvom in odraslostjo se spreminja. Hall, ki je v svoji študiji že leta 1904 prvi raziskal obdobje mladosti in ga tudi poimenoval z besedo "adolescenca", je menil, da so za adolescenco značilni viharništvo, stresi in upori proti različnim avtoritetam. Tako pojmovanje adolescence se je obdržalo razmeroma dolgo, kljub velikim družbenim spremembam.

Do leta 1960 je večina literature na temo adolescence izhajala iz psihoanalitične teorije oz. raziskovanja v okviru klinike in patološkega razvoja. Šele po letu 1960 so začeli teoretiki preučevati normalno populacijo, tako da slonijo novejša razlage razvojnih procesov v adolescenci na normalnem razvoju.

Čeprav so Hallova dognanja postala klasična za pojmovanje adolescence, pa je samo obdobje še vedno predmet številnih kontroverznih razprav.

V zadnjih desetletjih so razvojni psihologi, ki preučujejo različna

življenjska obdobja, potrdili hipotezo o mladostništvu kot razvojnem pojavu, ki izvira iz najzgodnejšega obdobja otrokovega življenja in odločilno vpliva na posameznikov psihosocialni razvoj v odraslosti (Adams in dr., 1994, po Kobal, 2000). Na ta način so se kritično oddaljili od predhodnih, zlasti psihoanalitičnih pojmovanj, ki so trdila, da je zgodnje otroštvo edino pomembno obdobje za kasnejšo psihično in socialno zrelost posameznika. Avtorji menijo, da takšno razumevanje mladostništva odpira najmanj tri nova raziskovalna področja. Najbolj me zanima prvo področje, ki obravnava mladostništvo kot prehodno obdobje iz otroške odvisnosti v odraslo neodvisnost in zajema postopne spremembe v mladostnikovem psihosocialnem razvoju, različne načine preizkušanja samega sebe in sveta, ki ga obkroža, ter pripravo na prihodnost. Drugo področje preučuje kritične življenjske dogodke, tretje pa raziskuje individualne razlike v vedenju, razvoju in izkušnjah, ki so lahko vzrok za vzpostavljanje nekaterih socialnih problemov.

V poznih šestdesetih letih so se v prehodu iz klasične mladosti v odraslost zgodile bistvene spremembe. Podaljševanje izobraževanja čez dvajseta leta je povzročilo, da vedno več mladih po zaključku adolescence ne vstopa v odraslost, kar potrjujejo tudi novejša raziskave (prav tam).

Med adolescenco in odraslost se je umestilo še eno formativno obdobje, in sicer tako imenovana *postadolescenca*, ki naj bi trajala tja do 30. leta. Njena temeljna razvojna naloga naj bi bila zaključna priprava na odraslost.

Zdi se, da sodobne družbe potrebujejo vedno več časa za to, da usposobijo nove generacije za produktivno vključitev v družbo. Keniston (1971, po Nastran Ule in dr., 1996) je svojo teorijo o postadolescenci oz. podaljšanosti mladosti, ki poudarja njen socialnopsihološki in sociološki značaj, zasnoval na empiričnih raziskavah med študenti in študentkami ameriških univerz v dobi študentskih nemirov konec šestdesetih let. Po Kenistonu je postadolescenca posebna oblika mladosti, ki nastopi po zaključku tradicionalne mladosti in zajema prvo polovico dvajsetih let. Pomeni obdobje nove intenzivne osebnostne in identitetne krize, ki sledi prvotni identitetni krizi v adolescenci. Eden od pomembnih pogojev za nastop postadolescenco je prav uspešno razrešena identitetna kriza adolescence. Izkusijo jo namreč predvsem tisti, ki podaljšujejo šolanje čez dvajseta leta in se zato znajdejo v posebnem izobraževalnem moratoriju. Za postadolescenco je namreč

značilna bolj zavestna in kritična refleksija lastnih socialnih vlog in družbe kot celote. Rezultati obeh kriz so precej različni. Potek prve krize je viharški. V njej se srečujejo močna čustva krivde, nemira, osamljenosti, strahu zgodnje adolescence. Drugo krizo spremlja občutek "bližanja koncu črte" in po Kenistonu je šele to prava identitetna kriza. Vsebuje manj občutkov strahu in zavestnega nemira, zato jo je težje opisati in razumeti. V tej krizi ponovno oživijo sledi prve krize (problemi identifikacije, psihološki problemi, iracionalno vedenje, nevrotično vedenje), vendar pa izhaja predvsem iz neuspehov mladih, da bi se identificirali z družbo odraslih in s svojimi bodočimi vlogami v njej. Zato je druga kriza bolj kriza prehoda adolescence v konvencionalno odraslost kot pa del adolescence.

Keniston se tudi ne strinja s tezo, da gre pri podaljšani mladosti za kombinacijo pozne adolescence in zgodnje odraslosti. Mladi odrasli se ne ukvarjajo več toliko s temeljnimi eksistencialnimi vprašanji, ki so pred tem označevala prehod v odraslost, npr. z življenjskimi in vrednostnimi orientacijami, smislom življenja, opredeljevanjem lastne socialne pozicije, življenjskim stilom.

Postadolescenca danes ni omejena na nadpovprečne mlade, ampak je postala življenjska faza in način življenja večine mlajših, predvsem študentov med dvajsetim in tridesetim letom življenja.

V adolescenci se mladi spopadajo z različnimi socialnimi definicijami, ki jim jih daje družbeno okolje. Mladi se borijo proti tej socialni kategorizaciji ali pa jo sprejemajo in se z njo identificirajo.

V podaljšani mladosti pa to socialno etiketiranje ni več pomembno. Adolescenti se še ukvarjajo z oblikovanjem lastne samopodobe, postadolescenti pa imajo že razmeroma urejeno samopodobo in zato razpoznavajo neskladje med svojo samopodobo in družbenimi pravili. Pomembna značilnost postadolescence je tudi intenzivno preskušanje različnih življenjskih stilov in eksperimentiranje s samim seboj. Čeprav je to samoiskanje in eksperimentiranje pogosto tudi v adolescenci, pa je za postadolescente in postadolescentke bolj življenjsko zavezujoče. Rezultati tega početja so bolj dolgoročni, saj zaznamujejo tudi poznejšo odraslost.

V podaljšani mladosti mladi spreminjajo svojo identiteto in socialne vloge. Njihova identiteta in socialne vloge se razlikujejo od bolj labilne identitetne strukture adolescentov in adolescentk in od bolj zavezujočih identitet odraslih. Postadolescenti se že čutijo bolj zavezane

svojim identitetam. Spoznajo tudi, da so vse mladostniške identitete nujno prehodne in to spoznanje mlade prej frustrira kot navdušuje. Zavedajo se, da se bodo morali slej ko prej etablirati v eno od "odraslih" identitet.

Kot že rečeno, so najpomembnejše spremembe v postadolescenci povezane z odnosom med posameznikom in družbo. V postadolescenci nastopajo konflikti z družino samo takrat, kadar se starši obnašajo kot predstavniki družbe v njihovem zasebnem svetu. Predvsem se spreminja odnos mladih do staršev. Adolescenca je še v znaku nihanja med identifikacijo s starši in nasprotovanjem staršem. Postadolescenti pa odkrijejo starše kot kompleksne osebe, ki so determinirane s svojim družbenim in zgodovinskim položajem in delno s svojimi željami in obsesijami (prav tam, s. 23). Mladi se zavedo obsega družinskih tradicij, družinske usode, družinske kulture in družinske smeri razvoja. Postavi se jim vprašanje, ali naj nadaljujejo s tradicijo, usodo, kulturo itd., ali naj ustvarijo svoj lasten način življenja, vsakdanjo kulturo, smer razvoja. Postadolescenti se učijo gledati sebe in starše kot večdimenzionalne osebe, jih razumeti, zato so sposobni preseči meje perspektiv, ki jim jih zarisujejo starši.

Postadolescenca ne pomeni zaključka razvoja identitete. Mladost je uvod v naslednje spremembe, ki nastopijo pozneje v življenju posameznika oz. posameznice. V tem smislu je postadolescenca prehodno življenjsko obdobje, kot so prehodna vsa druga življenjska obdobja.

Niso vsi študentje v fazi postadolescencie, nekateri so morda v fazi podaljšane adolescence, drugi (npr. poročeni ali zaposleni) so v položaju mladih odraslih. Postadolescenca je torej možnost za posameznika, ne univerzalna značilnost vseh mladih v določeni starosti. Po mnenju Kenistona je le okoli 40 % ameriških študentov in študentk konec šestdestetih let doživljalo postadolescenco. Med neštudentsko mladino pa je bil ta odstotek veliko manjši (manj kot 20 % vseh mladih v starosti 20- 25 let). Kasnejše raziskave so pokazale vedno večje odstotke postadolescentske mladine. Postadolescenca je možnost, ki jo lahko uresniči le tisti del mladih, ki ima zanjo ustrezne materialne in socialne pogoje. Je v prvi vrsti osebnotni in psihološki modus mladosti, opcija, ki jo lahko izrabi le oseba, ki je uspešno dokončala identitetno krizo v adolescenci in ki reflektivno in kritično sprejema socialne vloge odraslih in svoje družbeno samoumeščanje. Študentje in študentke so deležni najboljše kombinacije dveh glavnih

dimenzij, ki določata življenjski položaj mladih ljudi v sodobnih družbah: prostorov svobode - možnosti za eksperimentiranje in preskušanje različnih življenjskih stilov in dolžine mladosti (prav tam, s.27). Šolarje in dijake še vedno v večji ali manjši meri določa socializacija v družini. Družina in šola komplementarno sestavljata socializacijski prostor mladih. Študentje pa so praviloma že dokaj samostojni. Glavna odvisnost od izvornih družin je ekonomska in socialnovarstvena. Socializacijski učinki izvirne družine so majhni glede na socializacijske učinke študija, vrstniških skupin in partnerskih zvez. Študij je čas, ko se v identitetnem razvoju dogajajo največje spremembe (Waterman, 1985). Fakultetno okolje omogoča študentom različne izkušnje, ki usmerjajo adolescentovo pozornost na identitetna vprašanja, pa tudi različne poti razreševanja le-teh. Rezultati številnih študij potrjujejo uspešen razvoj identitete od prvega do zadnjega letnika študija.

V zadnjem času se veliko študij ukvarja z razvojem identitete v odrasli dobi, v glavnem pa povzemajo misel, da je odraslost obdobje, ko se občutek osebne identitete krepi. Spremembe pa se dogajajo tedaj, ko se spremenijo življenjske okoliščine.

Na splošno lahko zaključimo, kar potrjujejo številne raziskave, da drži Eriksonova teza o identitetnem razvoju, ki prinaša na prehodu iz adolescence v odraslost progresivne spremembe v identiteti. Sploh je šele pozna adolescence oz. postadolescenca tisto obdobje, v katerem kognitivni in fiziološki razvoj, socialna pričakovanja in izkušnje omogočajo mladostniku, da si oblikuje identiteto. Identiteta se ponavadi utrdi po zaključku študija, vendar se še nadalje razvija skozi življenje, še posebno ob pomembnejših spremembah v življenju (poroka, rojstvo otroka, razveza, smrt bližnjih ipd.). Premalo pa je raziskav, ki bi se ukvarjale z mladostniki, ki ne študirajo in se zaposlijo oz. so brezposelni.

3. Razvoj identitete pri mladostnicah

Erikson je prvič spregovoril o identiteti ženske leta 1968 v kontroverznem delu "Women and the Inner Space", ki ga je dodelal nekaj let kasneje - tudi pod vplivom feminističnega gibanja. Iz njegovih del izhajajo naslednje ugotovitve, ki jih moramo razumeti z vidika časa, v katerem so nastale: (1) jedro identitete ženske se oblikuje v medosebnih odnosih, poklicna in ideološka vprašanja so za žensko stranskega

pomena, (2) reševanje identitetnih vprašanj ostaja pri mladostnicah delno odprto in se zaključi šele po poroki in izkušnji materinstva, ter (3) razvoj identitete pri dekletih ne poteka nujno po predvidenem vrstem redu stadijev, temveč se lahko intimnost in generativnost razvijata sočasno. Waterman (1993, s. 45) povzema kasnejše Eriksonove ugotovitve, ki ne predvidevajo nujno razlik med spoloma v oblikovanju identitete. Kljub različnim biološkim predispozicijam lahko pričakujemo razlike v vsebini identitetnih izbir, ni pa nujno, da se razlike kažejo v procesu. Mladostniki obeh spolov gredo skozi podobne izkušnje krize in zavez.

Pred letom 1980 tako večina raziskav ni namenjala pretirane pozornosti vplivu spola v procesu razvoja identitete (Waterman, 1985, po Muussu, 1996). Prvi merski instrumenti so bili namenjeni le mladostnikom, kasneje pa so pod vplivom Eriksonovih razmišljanj uvrščali vanje tudi druge - bolj "ženske" teme. Tako so raziskovalci ločili pretežno "moške" teme (poklic, religija, politika) in pretežno "ženske" teme (spolnost in spolne vloge). V osemdesetih letih so menili, da je oblikovanje identitete pri dekletih pretežno v vzpostavljanju ravnotežja med identitetnimi vprašanji in interpersonalnimi vsebinami. Kar pa ne pomeni, da interpersonalne vsebine za moške niso pomembne in da poklicne in ideološke teme niso pomembne za dekleta. Nasprotno, Krogerjeva (1986) je ugotovila, da je poklic tako za študentke kot za študente iz Nove Zelandije najpomembnejša tema. Enako je ugotovil še Bilsker v Kanadi. Pattersonova in sodelavci (1992, s. 18) trdijo, da se vzorci oblikovanja identitete spreminjajo glede na socialno okolje. V zgodnjih raziskavah so ugotavljali, da sta za dekleta statusa oblikovane in privzete identitete podobna, prav tako pa tudi moratorij in status razpršene identitete (več o Marcijevi teoriji identitetnih statusov glej Poljšak Škraban, 1997). Marcia (1980) je menil, da starši ne spodbujajo deklet toliko k eksploraciji, zato je razumljivo, da le-te v večji meri privzemajo identiteto od staršev. V osemdesetih je družba začela bolj vzpodbujati izbire in netradicionalne vloge žensk. Tako so spremembe v vlogi ženske kot rezultat ženskih gibanj omogočile dekletom, da na zelo podoben način kot fantje izkusijo moratorij, ki ga starši in drugi odrasli spodbujajo s spodbujanjem eksploracije.

Novejše raziskave so metodološko precej napredovale. Študije, ki primerjajo razlike med spoloma v procesu oblikovanja identitete, navajajo različne rezultate, toda bolj se nagibajo k ugotavljanju podobnosti kot razlik. Iz njih se lahko razbere nekaj temeljnih ugotovitev

(po Muussu, 1996,s.75): (1) na najbolj tradicionalnih področjih raziskovanja identitete (t.j. izbira poklica, religija, odnos do politike) razlik med spoloma večinoma ni opaziti, (2) prav tako ni razlik v časovnem zaporedju razvoja identitete in (3) tudi ne v osebnostnih lastnostih za vsak identitetni status posebej.

Obstajajo pa razlike na področju spolnosti in na nekaterih področjih, ki so jih začeli raziskovati šele v zadnjem času.

Marcia (1993) pravi, da je identiteta žensk kompleksnejša kot identiteta moških. Identiteta moških pa je bolj usmerjena v razreševanje le enega določenega vprašanja.

Pri ženskah gre bolj za uravnoteženje in organizacijo vsebin v organsko celoto. Pri oblikovanju svoje identitete upoštevajo tudi interakcijo s pomembnimi drugimi, kar je v svojih raziskavah potrdila tudi Josselsonova (1987, po Adams in dr.,1994). Ugotovila je, da dekleta oblikujejo in utrjujejo svojo identiteto predvsem v socialnih odnosih, ki jih vzpostavljajo z vrstniki, partnerji in družino - sorojenci in starši. Vendar hkrati poudarja, da je za vse - tako za moške kot za ženske pomembno, da razvijajo bolj diferencirane oblike odnosov, hkrati pa skrbijo tudi za samorealizacijo. Avtorica govori o osmih dimenzijah, ki opredeljujejo prostor odnosov posameznika. Gre za primarne, pogosto preverbalne in nezavedne, kot kasneje razvite dimenzije, ki zahtevajo do neke mere razvito kognicijo in so večinoma zavedne. Tako vidi razvoj identitete v kontinuiranem (t.j. vedno znova na novo) vzpostavljanju odnosa z drugimi in ne le v separaciji. Avtorica doda zavezi in eksploraciji tretjo dimenzijo, to je povezanost s pomembnimi drugimi. Skozi to perspektivo vidi *status razpršene identitete* brez zaveze in eksploracije ter z občutkom izolacije. Mladostnica je od staršev ali starševskih figur oddaljena ali odtujena ("Ne vem, kje sem jaz, vem pa, da ste vi daleč."). Mladostnice v *statusu privzete identitete* privzemajo trdne zaveze, ki odražajo zaveze staršev ("Tukaj sem, z vami."). Mladostnice se v *statusu moralitorija* borijo med svojimi potrebami po samoodločanju in vdanostjo staršem ("Če sem jaz tukaj, ali ste vi še vedno tam, z menoj?"). V *statusu oblikovane identitete* pa se mladostnice lahko postavijo z odločitvijo ("Tukaj sem.") ker so trdno zasidrane v odnose, ki jim zaupajo in jim dovoljujejo avtonomijo. Kaže, da spremembe v pomembnih odnosih pogosto prispevajo k reformuliranju identitete pri ženskah, še posebej takrat, ko se ženske ne čutijo več toliko odgovorne za

druge (npr. ko otroci odrastejo, se razvežejo, ipd.) (po Patterson in dr., 1992, s.20).

Marcia (1993, s.37) povzema Krogerjevo, ki poudarja, da je potrebno raziskovati adolescentnine metaodločitve o tem, kako uravnovešati identitetne vsebine, in istočasno pretehtati posledice svojega ravnanja v odnosu do pomembnih drugih.

Raziskovalci tudi ugotavljajo, da velja Eriksonova teza, da se mora identiteta, ki je temelj intimnosti, razviti predhodno, predvsem pri moških. Za ženske pa ugotavljajo, da se lahko oba stadija razvijata sočasno (Orlofsky, 1993). Slednje je na slovenskem vzorcu potrdila tudi Poljšak Škrabanova (1996). Dyk in Adams (1990, po Muussu, 1996) ter Matteson (1993) pa celo trdijo, da dekleta prej dosežejo intimnost, šele nato zaključijo proces razvoja identitete.

Gilliganova (1982, po Muussu, 1996) govori o dveh različnih načinih funkcioniranja: (1) o moškem načinu, za katerega je bolj značilen razumski pristop, in (2) o ženskem načinu, za katerega je značilen emocionalen pristop. Pri obeh spolih sta možna oba načina, večinoma pa moški bolj funkcionirajo po prvem, ženske pa po obeh načinih, kar se kaže tudi na rezultatih v zvezi s pojavljanjem razvoja identitete in intimnosti. Tako se pri mladostnikih praviloma prej razvije identiteta kot intimnost, pri mladostnicah pa obstajajo različni vzorci.

Marcia (1993) je analiziral spolne vloge (*moškost* - visok dosežek na dimenziji moškosti, *ženskost* - visok dosežek na dimenziji ženskosti, *androgenost* - visok dosežek na dimenziji moškosti in ženskosti in *nediferenciranost* - nizek dosežek na obeh dimenzijah) in ugotovil, da je pri oblikovanju identitete posebno za mladostnice pomemben visok dosežek na dimenziji moškosti, pri razvoju intimnosti pa je za mladostnike pomemben visok dosežek na dimenziji ženskosti. Tiste osebe, ki dosegajo visoke skore na dimenziji moškosti in ženskosti (*androgenost*), dosegajo visoke rezultate tako pri oblikovanju identitete kot intimnosti.

Archerjeva (1989, po Muussu, 1996) se je v svojih raziskavah predvsem ukvarjala z procesom razvoja identitete znotraj področij glede na spol. Na področjih poklicne izbire, vere in spolne vloge (kot že prej ugotovljeno) tudi ona ni ugotovila razlik. Pač pa le-te obstajajo na področju politične opredelitve (kjer dosegajo mladostniki več privzete in mladostnice več razpršene identitete) in glede družinskih vlog (kjer dosegajo dekleta več moratorija in oblikovane identitete kot fantje).

Tudi ona se strinja z Marcijevo ugotovitvijo, da poteka proces oblikovanja identitete pri dekletih kompleksneje kot pri fantih.

Archerjeva (1992, s.54) tudi opozarja, da je pogosto posameznik dejaven na določenem področju, kjer preverja vrednote, cilje, prepričanja, kar je tudi opazno na rezultatih, dobljenih z raznimi merskimi instrumenti. Opredelitve do vprašanj na drugih področjih v tem času mirujejo in se aktivirajo kasneje.

Avtorica (prav tam, s.36) je kritična do vzpostavljene dihotomije v veljavni teoriji med intrapersonalnimi kot moškimi temami in interpersonalnimi kot ženskimi temami. Meni, da temelji ta pogled na tradicionalni evrocentrični perspektivi in v sedanjem času nikakor več ne zadostuje. Razmišljanje utemeljuje z mnenjem feministične avtorice (Frye, 1990, po Archer, 1992), ki trdi, da je v metodologiji raziskovanja identitete žensk potrebno prisluhniti zgodbam posameznic in njihovim doživljanjem znotraj posameznih tem in področij, nato pa iskati morebitne vzorce, ki se ponavljajo. Ni pa mogoče vnaprej predpostavljati le določenega vzorca, po katerem se identiteta oblikuje. Zatorej vidi možen razvoj v teoriji razvoja identitete v metodološko drugačnem, sodobnejšem pristopu, v katerem je potrebno zelo skrbno analizirati poleg notranjih tudi zunanje, socialne dejavnike, ki so med seboj pomembno povezani s posameznikovo sposobnostjo oblikovanja identitete na zdrav način.

4. Zaključek

Kot je poudaril že Keniston, vidimo, da je za raziskovanje identitete pomembno, da raziščemo socialno okolje posameznika, saj nam ti podatki v veliki meri pomagajo pri razumevanju procesa oblikovanja identitete. In to iz več razlogov. Naj naštejemo samo nekatere: (1) ker je že narava postadolescence v zavedanju neskladja med lastno samopodobo in družbenimi pravili, (2) ker je postadolescenca možnost, ki jo lahko izkoristi le tisti del mladih, ki ima zanj ustrezne materialne in socialne pogoje, (3) in so okoliščine vzgoje, ki je pri nas v glavnem še vedno tradicionalna, pomembne za razumevanje procesa oblikovanja identitete. Odgovori na ta tri vprašanja nam bodo pomagali tudi pri opredelitvi značilnosti krize, ki jo mladostnik ali mladostnica preživlja, saj bomo le na ta način lahko spoznali, ali gre pri posamezniku za postadolescentno krizo ali za nadaljevanje razreševanja nerazrešenih vprašanj iz adolescence.

Pridružujem se mnenju Archerjeve, ki je kritična do vzpostavljenega teoretičnega konstrukta dihotomije v raziskovanju identitete, ki ločuje interpersonalne in intrapersonalne teme in znotraj tega išče razlike med spoloma.

Študije spolnih vlog nakazujejo, da je za razvoj identitete in intimnosti pomembno, da se razvije dimenzija androgenosti, t.j., da ima posameznica (kot tudi posameznik) dobro razvito tako dimenzijo moškosti kot ženskosti. Ženske v naši družbi, ki so večinoma zaposlene (v nasprotju z ženskami v nekaterih kulturah na zahodu), se že dolga leta ukvarjajo z vprašanji usklajevanja intrapersonalnih in interpersonalnih tem. Večina jih je bila prisiljena dejavno usklajevati poklicno in družinsko življenje. Kar so, predvidevam, z vzgojo vzpodbujale tudi pri svojih hčerah. Lahko rečemo, da se večina moških na področju usklajanja poklicnega in družinskega življenja slabše znajde, saj menim, da jih družba v tem smislu nikakor ne spodbuja.

Tako se nam odpira vprašanje identitete moških in vpliva očeta na razvoj identitete svojega sina ali hčere.

Navedeni zaključki v teoriji me vodijo v razmišljanje, kako in s kakšnimi sporočili vzgajamo fante. In menim, da je v sodobni družbi prav na tem mestu potreben preskok. In sicer k spodbujanju razvoja interpersonalnih odnosov in intimnosti in k vzpodbujanju meta odločitev - v smislu uravnovešanja identitetnih vsebin in hkrati tehtanja posledic svojega ravnanja v odnosu do pomembnih drugih, o čemer govorijo tudi sodobne knjige o vzgoji (Elium, Elium, 2000). Avtorja poudarjata, da je čas, da tudi moške naučimo skrbeti za druge in ljubezni do samega sebe.

5. Literatura

Adams, G.R., Gullotta, T.P., Markstrom- Adams, C. (1994). *Adolescent Life Experiences*. Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing Company.

Archer, S.L. (1992). Feminist's Approach to Identity. V Adams, G.R., Gullotta, T.P., Montemayor, R. (ur.), *Adolescent Identity Formation*. London: Sage Publications, s.25-49. Elium, J., Elium, D. (2000). *Vzgoja sinov*. Ljubljana: Orbis.

Kobal, D.(2000). *Temeljni vidiki samopodobe*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Kroger, J. (1986). The relative importance of identity status interview components: Replication and extension. *Journal of Adolescence*, 9, 337-354.

Marcia, J.E. (1980). Identity in Adolescence . V Adelson, J.(ur.), *Handbook of Adolescent Psychology*. New York: John Wiley and Sons, 159-187.

Marcia, J.E. (1995). The Status of Statuses: Research Review. V Marcia, J.E., Waterman, A.S., Matteson, D.R., Archer, S.L., Orlofsky, J.L, *Ego Identity*. New York: Springer-Verlag, 22-41.

Muuss, R.E. (1996). *Theories of Adolescence*. New York: The McGraw-Hill Companies.

Orlofsky, J.L. (1995). Intimacy Status: Theory and Research. V Marcia, J.E., Waterman, A.S., Matteson, D.R., Archer, S.L., Orlofsky, J.L, *Ego Identity*. New York: Springer-Verlag, 111- 136.

Patterson, S.J., Sochting, I., Marcia, J.E. (1992). The Inner Space and Beyond: Women and Identity. V Adams, G.R., Gullotta, T.P., Montemayor, R.(ur.), *Adolescent Identity Formation*. London: Sage Publications, 9-24.

Poljšak Škraban, O.(1996). *Vloga družine v razvoju in oblikovanju identitete mladostnikov v pozni adolescenci*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.

Poljšak Škraban, O.(1997). Oblikovanje in razvoj identitetnih statusov pri študentih socialne pedagogike. *Socialna pedagogika*, 1(1) 45-59.

Ule Nastran, M., Rener, T., Mihelj, V., Kurdija, S. Mencin Čeplak, M. (1996). *Predah za študentsko mladino*. Ljubljana: Urad RS za mladino, Zavod RS za šolstvo.

Waterman, A.S. (1985). Identity in the context of adolescent psychology. V Waterman, A.S.(ur.), *Identity in Adolescence: Processes and contents*. San Francisco: Jossey- Bass.

Waterman, A.S.(1995). Developmental Perspectives on Identity Formation: From Adolescence to Adulthood. V Marcia, J.E., Waterman, A.S., Matteson, D.R., Archer, S.L., Orlofsky, J.L, *Ego Identity*. New York: Springer-Verlag, 42-68.

Pregledni znanstveni članek, prejet septembra 2000.